

Iwona Sójkowska
Redakcja EBIB

Sprawozdanie z seminarium ***Biblioteki cyfrowe — systemy zarządzania, obsługi oraz kryteria*** **oceny**

Słowa kluczowe: biblioteki cyfrowe, usługi informacyjne bibliotek, archiwizacja cyfrowa

Centrum Promocji Informatyki zorganizowało 11.01.2012 r. w Warszawie XVIII już edycję seminarium z cyklu *Digitalizacja*, zatytułowane *Biblioteki cyfrowe — systemy zarządzania, obsługi oraz kryteria oceny*. Podczas spotkania zostały omówione zagadnienia tworzenia bibliotek cyfrowych i kierunki ich rozwoju, problemy właściwego wyboru materiałów i oceny ich jakości oraz ochrony zdigitalizowanych dokumentów. Obrady prowadził dr Henryk Hollender, dyrektor biblioteki akademickiej Uczelni Łazarskiego.

Seminarium zostało podzielone na trzy bloki tematyczne, pomiędzy którymi organizatorzy zapewnili przerwy na poczęstunek, konsultacje i rozmowy kularowe. Pierwszy blok *Systemy zarządzania digitalizacją i funkcjonowaniem bibliotek* rozpoczęła dr Edyta Kotyńska z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu wykładem *Pragmatyka tworzenia bibliotek cyfrowych — zarządzanie procesami*. Prelegentka zwróciła uwagę na konieczność planowania i opracowania dokumentacji poszczególnych procesów przed przystąpieniem do tworzenia bibliotek cyfrowych, na zarządzanie i monitorowanie przebiegu realizacji tych procesów i bieżącą modyfikację procedur. Autorzy projektu powinni sprecyzować cele, odpowiedzieć m.in. na pytania, czy będą tworzyć małą, specjalistyczną, wręcz niszową bibliotekę cyfrową dla ograniczonej społeczności, czy zależy im na dużej bibliotece, przeszukiwanej w sieci, widocznej np. w Europeanie, a tym samym ukierunkowanej na nieograniczoną liczbę odbiorców. Prelegentka podkreśliła, że w drugim wypadku warto skorzystać ze sprawdzonych rozwiązań. Odniosła się do zachowań czytelników, którzy decydując się na wyszukiwanie w zbiorze zdigitalizowanych dokumentów oceniają dostępność potrzebnych publikacji, jeśli ich nie znajdują najprawdopodobniej zniechęcają się.

Przechodząc do praktycznych rad, prelegentka zaproponowała m.in. sprecyzowanie profilu gromadzonych zbiorów, „kolejkowania” i selekcji materiałów przeznaczonych do digitalizacji zgodnie z oczekiwaniami czytelników, ale także zwróciła uwagę na brak materiałów pomocniczych, np. przewodników dla czytelników, ułatwiających korzystanie z bibliotek cyfrowych, oraz mało efektywne kształtowanie kompetencji informacyjnych. Poruszyła także problem ergonomii — konieczność ograniczenia liczby godzin spędzanych dziennie przy digitalizacji. Na koniec zaproponowała, żeby zrobić „rachunek sumienia” i zastanowić się, czy funkcjonujące już przeszło 10 lat biblioteki cyfrowe w dalszym ciągu rozwijają się dynamicznie, czy nie doszło w zespołach do wypalenia zawodowego, czy nie skończyły się pomysły i koncepcje na dalsze ich udoskonalanie.

Zasady tworzenia bibliotek cyfrowych przedstawił dr Marek Nahotko z Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Hasło przewodnie wystąpienia to „dobra biblioteka cyfrowa”, dobra z punktu widzenia użytkownika, służąca czytelnikowi. Prelegent zaproponował dziewięć zasad tworzenia dobrych kolekcji:

1. Sprecyzowanie polityki rozwoju zasobu.
2. Tworzenie opisów kolekcji.
3. Ochrona kolekcji od utworzenia/uzyskania zasobu do jego usunięcia — aktywne zarządzanie zasobem.
4. Ogólnodostępność — uwzględnienie potrzeb osób niepełnosprawnych, dostępność 24/7, użyteczność, możliwość odczytu w różnych systemach, programach, przeglądarkach, wielojęzyczny interfejs, zróżnicowany poziom wyszukiwania.
5. Przestrzeganie zasad prawa własności intelektualnej.
6. Stosowanie mechanizmów dostarczających bibliotekarzom informacji o użyteczności zasobów.
7. Współdziałanie — uwzględnianie standardów międzynarodowych, zapewnienie współpracy z innymi formatami metadanych, wymiana metadanych z wyszukiwarkami.
8. Włączenie bibliotekarzy i użytkowników w proces tworzenia.
9. Trwałość — długowieczność funkcjonowania kolekcji.

Podsumowując wystąpienie, M. Nahotko podkreślił, że ważne jest planowanie i projektowanie biblioteki cyfrowej, tworzenie zespołów skupiających osoby o odpowiednich kompetencjach, stosowanie metod zarządzania jak w każdym przedsięwzięciu, monitorowanie procesów, marketing, uwzględnienie cyklu życia kolekcji cyfrowej.

Kolejny wykład, *Agregacja metadanych w skali kraju — kierunki rozwoju Federacji Bibliotek Cyfrowych*, w imieniu współautorów wygłosił Marcin Werla z Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego (PCSS). Prelegent przybliżył uczestnikom dane liczbowe dotyczące bibliotek cyfrowych w Polsce. Ponad 80 z nich prezentuje łącznie w Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC) 850 000 obiektów cyfrowych, które są źródłem informacji m.in. dla European, World Cata, ViFaOst. Obecnie biblioteki, które chcą, żeby ich zasoby były widoczne za pośrednictwem FBC powinny przekształcić metadane do schematu Dublin Core. Plany PCSS zakładają pobieranie metadanych w schemacie lokalnym i przetwarzanie na PLMET, a następnie tworzenie metadanych w postaci ESE. Dzięki tym przedsięwzięciom powstanie baza wiedzy — system pozwalający na gromadzenie, organizowanie, współdzielenie, przetwarzanie i wieloaspektowe przeszukiwanie informacji. Ponadto PCSS wspomaga biblioteki cyfrowe, tworząc formaty przeznaczone dla czytników elektronicznych oraz dostosowując interfejs w systemie dLibra do potrzeb biblioteki. Kończąc, prelegent zachęcił do współpracy z PCSS.

Drugi blok tematyczny *Systemy obsługi bibliotek cyfrowych* rozpoczął dr H. Hollender wykładem *Profil, zasady gromadzenia, uzupełnianie zasobów*. Prelegent zwrócił uwagę na funkcje biblioteki cyfrowej, która poprzez digitalizację zbiorów drukowanych i udostępnianie cyfrowych obiektów podejmuje dialog z użytkownikiem, uzupełnia zadania realizowane w bibliotece tradycyjnej. Dlatego tak ważny jest właściwy dobór dokumentów zarówno cyfrowych, jak i przeznaczonych do

digitalizacji, kompletność, przydatność oraz edukacja informacyjna użytkowników. Przypomniał, iż w Polsce realizowane są modele bibliotek cyfrowych regionalnych, konsorcjalnych, rzadziej dziedzinowych. Poza nimi istnieją „niewidzialne”, małe biblioteki gromadzące materiały dydaktyczne na stronach instytutów oraz biblioteki komercyjne, udostępniane na podstawie licencji, które rzadko określa się mianem bibliotek cyfrowych. Dla użytkownika nieistotna jest nazwa czy organizacja dostępu do zasobów. Ważna jest natomiast możliwość przeszukiwania i dotarcia do potrzebnych materiałów. Satysfakcja czytelników jest ściśle związana z jakością zasobów dostępnych on-line. Tworzenie i rozwój bibliotek cyfrowych powinien przede wszystkim uwzględniać właściwą politykę gromadzenia zasobów, dobrze zdefiniowane kolekcje, odpowiednio dobrane słowa kluczowe, pełne opisy bibliograficzne, a najważniejsze — przeszukiwanie pełnotekstowe. Jako przykład doskonale zorganizowanej biblioteki cyfrowej dr H. Hollender podał *The Online Books Page* (www.onlinebooks.library.upenn.edu).

Dr Marcin Roszkowski z Instytutu Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego wystąpieniem *Obiekty cyfrowe: taksonomie, tworzenie kolekcji, punkty dostępu* wprowadził uczestników seminarium w zagadnienie organizacji wiedzy i wykorzystania narzędzi nawigacji w kolekcjach cyfrowych. Zdefiniował podstawowe pojęcia: punkt dostępu, algorytmiczny i eksplorujący model wyszukiwania informacji, taksonomia. Podejście teoretyczne prelegenta pozwoliło zrozumieć działanie mechanizmów wyszukiwania i selekcji materiałów w zasobach cyfrowych uwzględniających potrzeby użytkownika. Właściwie zdefiniowana taksonomia internetowa, jako system porządkowania informacji, ułatwia zarządzanie wiedzą w sposób statyczny jedno lub wielowymiarowy, a także w sposób dynamiczny, pozwalający na modyfikację w trakcie wyszukiwania. Przewiduje nieformalne zachowania informacyjne czytelników, modyfikacje terminów wyszukiwawczych, podpowiedzi, intuicyjny sposób eliminacji przypadkowych informacji, słowem ułatwia dotarcie do właściwych materiałów.

Długoterminowe archiwizowanie obiektów cyfrowych było przedmiotem wykładu dr. Aleksandra Radwańskiego, reprezentującego Ossolineum. Archiwizacja to zagadnienie niezwykle ważne wobec dynamicznego przyrostu liczby dokumentów cyfrowych, wywołujące niepokój o przyszłość tworzonych kolekcji, a tym samym coraz częściej poruszane wśród bibliotekarzy. Prelegent podkreślił, że długoterminowa archiwizacja to nie tylko trwały zapis, ale także dostępność czy użyteczność, możliwość odczytu mimo rozwoju nowych technologii. Trwałość zapisu i odczytu można zwiększyć dość prostymi sposobami — wykorzystując jak najprostsze technologie do zapisu, umożliwiające łatwą konwersję; stosując cykliczne konwersje do nowszych technologii zapisu i przenosząc okresowo obiekty na nowsze technologicznie nośniki; pakując małe pliki tych samych formatów w paczki, z których każda możliwa będzie do odrębnego rozpakowania; zapewniając odwracalność wszystkich czynności; stosując nazewnictwo plików pozbawione diakrytyków, znaków specjalnych, symboli. Wobec tych niezwykle praktycznych wskazówek należy przytoczyć nasuwające się pytania: czy zarchiwizowane dzieło jest dokładnym odzwierciedleniem dzieła twórcy? czy konwersja jest tylko technicznym przekształceniem i nie wpływa na intencję twórcy? czy czytelnik może traktować dzieło jako oryginalne? Odpowiedź nie jest łatwa, choć w dużym uproszczeniu można stwierdzić, że archiwizacja dzieła cyfrowego w znacznym stopniu zapewni

jego oryginalność, natomiast digitalizacja jest sama w sobie przeniesieniem formy drukowanej do cyfrowej. Na zakończenie prelegent polecił rozwiązania programowe archiwizacji:

- TSM Tivoli Storage Manager — pakiet narzędzi dla potężnych bibliotek cyfrowych,
- Bacula — oprogramowanie typu open source,
- PLATON — usługa powszechnej archiwizacji, polecana szczególnie bibliotekom i archiwom do długotrwałej i obszernej archiwizacji.

Ostatni blok tematyczny *Ocena bibliotek cyfrowych* rozpoczął wykład dr. Stanisława Skórki z Biblioteki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie *Ewaluacja jakości bibliotek cyfrowych w ujęciu architektury informacji*. Architektura informacji pozwala odnaleźć drogę do informacji, uporządkować ją, pozwalają wyjaśniać i podejmować decyzje, ponieważ zapewnia układ strony przewidujący oczekiwania użytkownika, w efekcie doprowadza go do obiektów cyfrowych. Zapewnia funkcjonalność biblioteki cyfrowej. Analiza potrzeb i zachowań czytelników pozwala dostosować systemy nawigacji do struktury serwisu i oczekiwań odbiorców. Jest to niezwykle istotne, gdyż wyszukiwanie w bibliotece cyfrowej określane jest jako trudne, znacznie trudniejsze niż w Google, z powodu interfejsu i słownictwa stosowanego przez bibliotekarzy. Dlatego dalsze prace nad systemami wyszukiwawczymi powinny iść w kierunku googolizacji. Przeprowadzone badania wskazują, jak podkreślił prelegent, że należy minimalizować liczbę kliknięć poprzedzającą dotarcie do pełnego tekstu. Spośród respondentów, tylko 35% określiło wyszukiwanie w bibliotece cyfrowej jako łatwe. Pod uwagę brane były następujące czynniki: poprawność działania biblioteki, wszechstronność, dostępność, łatwość nawigacji, wieloformatowość plików, możliwość pracy z plikiem np. zapisania czy druku oraz nawigacja powrotna z obiektu do listy wyników. Respondenci wymienili również jako istotne elementy biblioteki takie funkcjonalności jak: „moją półkę”, zapis historii wyszukiwawczej, możliwość pobrania pełnych tekstów. Podsumowując prelegent podkreślił, że warto brać przykład z serwisów komercyjnych, które doskonale czują potrzeby czytelników, np. EBSCO.

Seminarium zakończyła prelekcją *Cyfrowa przyszłość, czyli biblioteki w erze informacji — kierunki rozwoju bibliotek XXI wieku* Grażyna Piotrowicz z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Przybliżyła główne problemy wynikające z tworzenia bibliotek cyfrowych oraz ich przyszłość. Współczesna biblioteka musi uwzględniać działanie w rozproszonym środowisku sieciowym, ustandaryzowany dostęp do nowych typów dokumentów, budowę i rozwój kolekcji, organizowanie dostępu do informacji. Powinna także angażować się w procesy publikowania (np. materiałów dydaktycznych macierzystej uczelni), stosując wzorce i modele otwarte tak, żeby wspierać rozwijającą się edukację na odległość. Zatem głównym celem biblioteki pozostaje dostarczanie czytelnikom zintegrowanych usług i zasobów zgodnie z modelem *just in time*. Nowoczesne funkcjonowanie biblioteki powinno uwzględniać elektroniczne świadczenie usług referencyjnych np. w formie dyskusji on-line, wspomagane tworzoną bazą wiedzy. Warto pamiętać, że biblioteka jako miejsce nadal stanowi centrum informacji naukowej w kampusie uczelni.

Przyszłość bibliotek, zdaniem prelegentki, to przede wszystkim doskonalenie inteligentnych narzędzi i systemów, szersze stosowanie modeli otwartych, większe

zaangażowanie w procesy tworzenia i zarządzania wiedzą, pośrednictwo w komunikacji naukowej, a także transformacja w kierunku *knowledge commons*, czyli tworzenia przestrzeni, w której uczenie się jest główną aktywnością, a informacja przekształcana jest w wiedzę.

Uczestnicy chętnie wykorzystywali czas na dyskusje, zadając prelegentom pytania, wyjaśniając nurtujące problemy, co przekłada się w ogólnej ocenie na obustronne rzeczowe podejście do zagadnienia bibliotek cyfrowych i doskonałą atmosferę dialogu. Sala konferencyjna, w której zorganizowano seminarium oraz przerwy spędzone przy kawie czy apetycznie przygotowanym lunchu również zasługują na podkreślenie. Na zakończenie organizatorzy wręczyli uczestnikom certyfikaty. Ponadto wszyscy otrzymali materiały konferencyjne. Zatem merytorycznie i organizacyjnie należy uznać seminarium za reprezentujące odpowiedni poziom.